

INVENTERING OVER FORSKNING ETTER 1991 PÅ SVENSK-NORSKE RELASJONER UNDER ANDRE VERDENSKRIG

Av:

Kurt Henrik Dalmo

Linus Karlsson

SAMMANFATTNING AV SLUTRAPPORT

**Svensk-norska
samarbetsfonden**

UiT / NORGES ARKTISKE
UNIVERSITET

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Inventering av forskning efter 1991 om svensk-norska relationer under andra världskriget – en sammanfattning av slutrapporten

Sommaren 2017 fick Linus Karlsson (Göteborgs universitet) och Kurt Henrik Dalmo (Universitetet i Tromsø) i uppdrag av Svensk-norska samarbetsfonden att kartlägga (inventera och klassificera) den litteratur som sedan 1991 publicerats avseende svensk-norska relationer under andra världskriget. Utgångspunkten för denna inventering är antologin *Broderfolk i ufredstid* (red. Stig Ekman och Ole Kristian Grimnes), som publicerades 1991. Detta är i nuläget det senaste verk där forskningsrön kring de svensk-norska relationerna under kriget samlats i bredare perspektiv och flera olika teman. Nedan följer en sammanfattning av slutrapporten av inventeringsprojektet. Beträffande den fullständiga slutrapporten hänvisas till Svensk-norska samarbetsfonden.

Syfte och metod

Inventeringsprojektets syfte är att kartlägga vad som i Sverige och Norge har publicerats sedan 1991 kring de huvudteman som behandlas i *Broderfolk i ufredstid*, nämligen:

- Svensk-norska regeringsrelationer
- Norska flyktingar i Sverige
- Polititroppene/militär hjälp till Norge
- Humanitär hjälp/Svenska Norgehjälpen
- Norskt/allierat motstånd från svensk jord

Denna grundläggande kartläggning syftar i sin tur till att 1) peka ut områden i boken som kräver uppgradering/fördjupning utifrån resultaten av inventeringen av senare forskningsrön, 2) undersöka vad som skett på de områden som inte täcktes in antologin 1991, men som den identifierade som viktiga framtida forskningsområden, 3) utröna vilka områden som fortsatt framstår som «vita fläckar» eller områden där det fortsatt finns motstridiga uppfattningar. Därtill har en inventering av relevanta arkiv företagits, vilken dock har varit begränsad då det har visat sig svårt att systematiskt inventera arkiven. För denna uppgift krävs tydligt riktade ämnesfokus som bör styras av avgränsade frågeställningar, vilket inte har varit möjligt att genomföra inom de här föreliggande projekramarna. Svensk-norska samarbetsfonden har för denna kartläggning avsatt ekonomiska medel för en månads arbete för en svensk (Linus Karlsson, med fokus på svensk forskning och litteratur) och en norrman (Kurt Henrik Dalmo, med fokus på norsk forskning och litteratur).

Den begränsade tidsramen har nödvändiggjort metodiska övervägandena som har mynnat ut i valet av en kvantitativ metod, där målet har varit att finna så många verk som möjligt som behandlar svensk-norska relationer under kriget vilka publicerats 1991–2017 och en närmare kvalitativ bedömning av dessa verks innehåll har utelämnats. Den kvalitativa bedömning som ändå rymts inom den valda metoden har begränsats till att omfatta en värdering av verkens grad av vetenskaplighet då kartläggningen i förlängningen delvis syftar till att initiera ny vetenskaplig forskning i ämnet. Här har det handlat om en bedömning av användning av notapparat, författarens förhållande till källor och litteratur, författarens relation till vetenskapliga frågeställningar och problematisering m.m. (Se bilagor i fullständig slutrapport). Därtill har kortare innehållsanalyser företagits utifrån biblioteksbeskrivningar, baksidestexter och abstracts.

Sökningar i biblioteksdata-baser i både Sverige (Libris) och Norge (Oria och Norart) har genomförts. Sökningarna har systematiserats mellan länderna genom likartade ämnesord, samma tidsmässiga avgränsningar, avgränsning till Sverige, Norge, Skandinavien och Norden m.m. Sökningarna, totalt 25 olika sökordskombinationer, har resulterat i en träfflista omfattande 2183 träffar för perioden 1940-2017, varav 1023 titlar under den här intressanta tidsperioden 1991-2017 (se fullständig slutrapport för översikt över sökordskombinationer och antal träffar). Träfflistan som skapats genom dessa sökningar har därefter stegvis gallrats. Dubletter har rensats ut liksom bokrecensioner, skönlitteratur m.m. Därtill har en grovmaskig gallring skett efter en uppskattning av verkens relevans utifrån titlar och ämnesord i databaserna. Resultatet av sökningarna har kompletterats med verk ur Anders Johanssons sammanställning "Svensk och norsk litteratur m.m. om 1940-1945". Viktigt att understryka är att dessa metodiska val också medför risken att litteratur missas i kartläggningen. Fler eller andra kombinationer av ämnesord, fritextsökningar eller dylikt kunde mycket väl ha genererat ett annat resultat. De tidsmässiga ramarna kring inventeringsprojektet har dock medfört att det inte har varit möjligt att ha ett heltäckande resultat som målsättning.

Inventeringens resultat

Resultatet efter gallringen och kompletteringen är att 155 verk i Sverige och 95 verk i Norge har bedömts som relevanta för föreliggande kartläggning, totalt 250 verk (Se bilagan Litteraturoversikt). Relevanta verk har vidare klassificerats/kategoriserats bibliografiskt (författare, tryckår, förlag m.m.), efter definierade formalkrav (vetenskaplig, populärvetenskaplig, dokumentär, historieförmedling) samt teman (totalt 15 stycken, se diagram nedan).

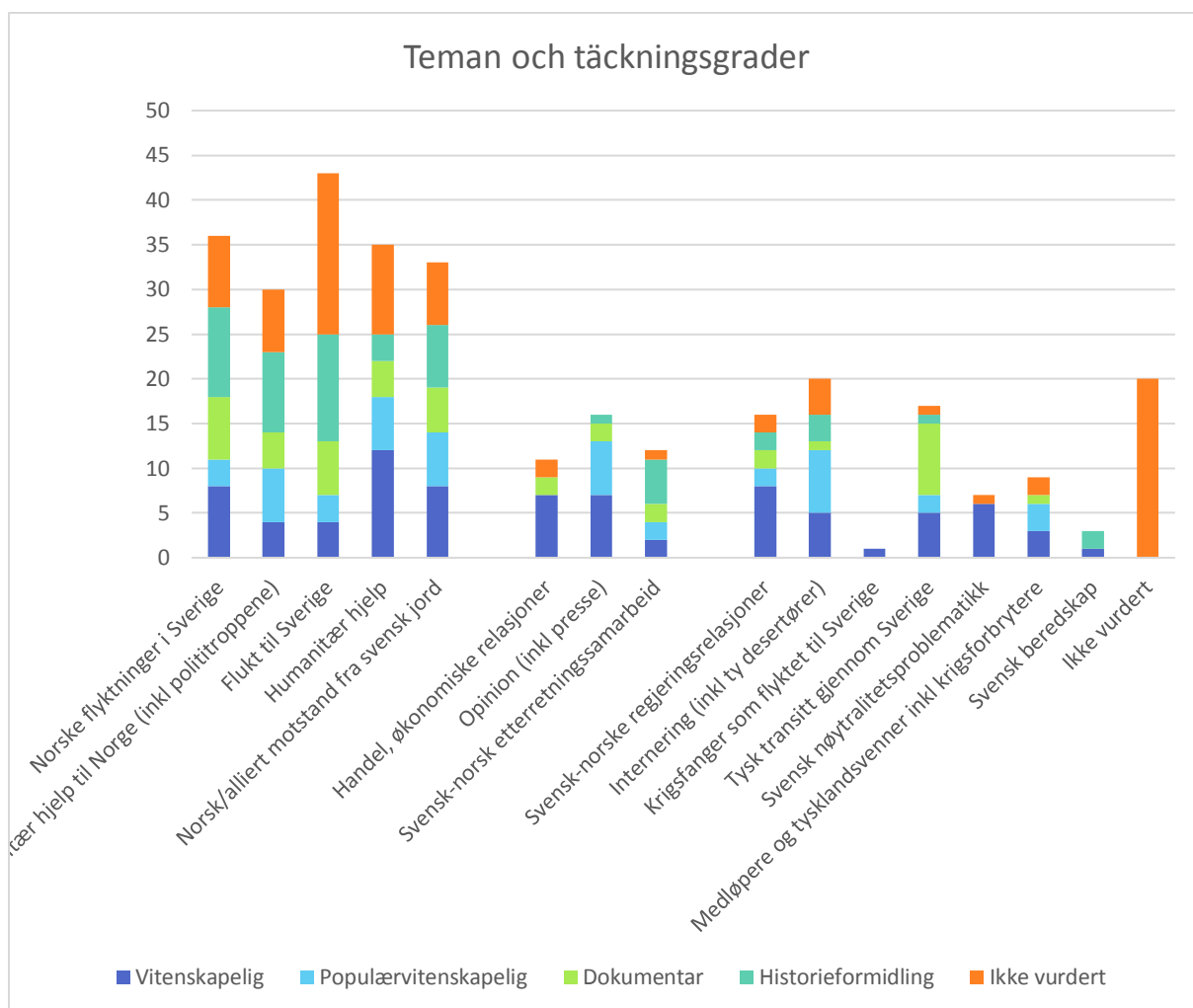
Följande teman har i tidigare forskning (främst i *Broderfolk i ufredstid*) beskrivits som gott täckta av tidigare forskningsinsatser:

- 1) De norska flyktingarna i Sverige
- 2) Polititroppene/Polistrupperna
- 3) Kurirtrafik och de illegala rutterna
- 4) Det humanitära biståndet (inklusive vita bussarna)
- 5) Norskt motstånd från svensk jord

De teman som tidigare identifierats som viktiga forskningsområden, vilka år 1991 inte hade utforskats nämnvärt är följande:

- 1) Ekonomisk samverkan mellan det ockuperade Norge och det neutrala Sverige, såsom export och import, investeringar och nätverk inom handel och industri
- 2) Det svenska generalkonsulatet i Oslo, exempelvis frågor om vilket stöd svenska aktörer i Norge fick genom Generalkonsulatet under ockupationsåren
- 3) Den svenska och norska offentliga opinionen och dennas syn på grannlandet (med andra ord sett från båda länderna), men också norsk opinion i Norge, Sverige, London och vid utefrontens baser i Skottland och Canada.
- 4) Svensk militär underrättelsetjänsts samarbete med den norska.
- 5) Skolundervisningen om Norden och andra världskriget, tidigare och idag, både i skolan inom lärarutbildning. Hur stor skillnad är det på fakta och beskrivningar i de olika länderna?

Diagrammet nedan visar resultatet av inventeringen av den tillkomna litteraturen m.m. sedan 1991.

Anm. Kategorin "Ikke vurdert" omfatter sådana verk som inte har kunnat granskas beroende på att de inte funnits tillgängliga på lokala bibliotek i Göteborg och Tromsø under kartläggningen. Observera att flera granskade verk behandlar mer än ett tema och har då tillförts flera temastaplar i diagrammet, vilket medför att antalet observationer i diagrammet överstiger antalet kartlagda verk.

Diagrammet visar att de områden som i tidigare forskning har beskrivits som gott täckta, är de teman som det också efter 1991 forskas på och skrivs mest om. Många av titlarna har vid klassificeringen tillförts formalkravskategori historieförmedling, som kännetecknas av ett mycket fritt förhållningssätt till de fakta som presenteras (exempelvis i form av memoarer), och kopplas sällan till historiska källmaterial.

Troligen tillhör också många av de titlar som inte granskats (kategorin "Ikke vurdert" i diagrammet, se anm.) denna formalkravskategori. Det finns alltså ett fortsatt intresse av att skriva (och läsa) om dessa teman. I detta sammanhang är det värt att understryka att det faktum att det inom dessa teman publiceras mest inte innebär att områdena är väl utforskade ur en vetenskaplig synvinkel. Det kan här möjligen handla om en hel del faktatradering av begränsat vetenskapligt värde, särskilt inom formalkravskategorierna historieförmedling, dokumentär och populärvetenskap. För att med säkerhet utröna detta krävs dock en närmare kvalitativ undersökning av materialets innehåll. Å andra sidan är det viktigt att påpeka att de teman som i diagrammet ser mindre utforskade ut inte per

automatik är det i faktisk mening. Transittrafiken, exempelvis, är ett ämne som kort efter kriget kom under lupp och har genererat såväl vitböcker som vetenskapliga publikationer redan före 1991.

Några av de områden som tidigare bedömts som lite utforskade har sedan 1991 belysts i litteraturen. Det gäller till exempel de ekonomiska relationerna under kriget som behandlades inom det svenska "Nazismprogrammet Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och Förintelsen", vilket publicerade flera vetenskapliga titlar kring år 2005. Även opinion och press har omskrivits sedan 1991, liksom svensk-norskt underrättelsesamarbete, om än i det senare fallet det endast i något fall har skett inom tydligt vetenskapliga ramar.

Vägen vidare

Utifrån de kartläggningens resultat har ett antal områden utkristalliserats som potentiella nya forskningsingångar vilka här kort kommenteras.

Generalkonsulatet i Oslo, som under kriget fungerade som en slags ambassad med politisk rapportering m.m., torde förtjäna en djupare undersökning. Dess arkiv i Riksarkivet i Stockholm innehåller en mängd rapporter från Oslo och utgör en rik källa vid studier av norskt civilt motstånd, illegala publikationer och kontakter mellan Sverige och den tyska ockupationsmakten i Norge. Kartlägningsarbetet och de möten som anordnats parallellt med detta har blåst nytt liv i de frågor som rör svensk-norska ekonomiska relationer under andra världskriget och ett svensk-norskt samarbete kring dessa frågor har initierats med representanter från flera universitet i de båda länderna.

Vid Göteborgs universitet bedriver doktoranden Lars Hansson för närvarande ett avhandlingsprojekt som studerar den norska flyktingströmmen till Sverige under andra världskriget, vilket visar att det fortsatt är fruktbart att ställa vetenskapliga frågor kring de norska flyktingarna, bl.a. ur lokala perspektiv. Lars Hanssons fokus är på flyktingströmmen genom Bohuslän, Dalsland och Värmland. Med utgångspunkt i Lars Hanssons metoder och databas torde det här finnas en möjlighet att skapa en helhetsbild. Det kräver att flyktingströmmen till Sveriges nordligare län, Dalarna, Jämtland med flera undersöks.

Ett till de norska flyktingarna angränsande ämne är den svenska behandlingen av tyska desertörer och avhoppare från "permittenttågen" och fartyg utanför västkusten. De internerades i särskilda läger som i viss mån tidigare studerats. Professor Maria Sjöberg vid Göteborgs universitet har meddelat sitt intresse att fördjupa sig i temat utifrån nya frågeställningar.

Den begränsade arkivkartläggning som genomförts inom inventeringsprojektets ramar (Se bilagan Svenska arkiv) visar att det finns en mängd arkiv efter Svenska Norgehjälpen, både på central och lokal nivå. Filosofiedoktor Linus Karlsson, Göteborgs universitet, avser att kvalitativt granska såväl befintlig forskning/litteratur som källmaterialet i syfte att formulera en projektansökan på temat Svenska Norgehjälpen till det svenska Vetenskapsrådet våren 2018. Temat torde med fördel kunna kopplas teoretiskt till mer generella frågor om bistånd och humanitär hjälp till ockuperade länder, problematiken kring hjälpen från en neutral nation till ett broderfolk under nazitysk ockupation m.m.

Här har också visats intresse från norskt håll att närmare studera Svenska Norgehjälpen, främst ur ett nordnorskt perspektiv.

Till inventeringsprojektets uppdragsbeskrivning fogades också en önskan att om tid fanns titta närmare på hur kriget och den tyska ockupationen skildras i norska och svenska läroböcker, läromedel samt i lärarutbildning. En sådan undersökning har inte hunnit genomföras. Temat är dock intressant att gå vidare med. Studier av läromedel och deras "bilder" av det ena eller andra är ett etablerat forskningsfält. Om ingen redan gjort det (vilket alltså är oklart) vore det intressant att göra en sådan undersökning där läroböckernas bilder, och dessas utveckling över tid, studeras närmare. Vid sidan av att föreliggande inventering genererat intresse för och planering av nya forskningsprojekt ingår inventeringen därtill som underlag i planläggningen av en ny svensk-norsk seminarierie på ämnet svensk-norska relationer under andra världskriget med syftet att initiera ny forskning på området.

Göteborg och Tromsø 15 februari 2018

Kurt Henrik Dalmo, stipendiat i historia vid Universitetet i Tromsø

Linus Karlsson, FD och forskare i historia vid Göteborgs universitet